

УДК 261.7 (477.42)

Віктор Бернацький*
(Рівне)

РЕЛІГІЙНІ НАСТРОЇ ПРАВОСЛАВНОГО НАСЕЛЕННЯ НА ВОЛИНІ-ЖИТОМИРСЬКІЙ у 1920-х рр.

У статті здійснено аналіз суспільно-релігійної ситуації 1920-х рр. у Волино-Житомирському регіоні, відображено позицію віруючих щодо закриття церков у процесі антирелігійної кампанії більшовицької влади.

Ключові слова: Волинь-Житомирщина, державно-церковні відносини, православ'я, антирелігійна політика.

В статье проанализирована общественно-религиозная обстановка 1920-х гг. в Волино-Житомирском регионе, отобразена позиция верующих к вопросу закрытия храмов в процессе антирелигиозной кампании большевистской власти.

Ключевые слова: Волинь-Житомирщина, государственно-церковные отношения, православие, антирелигиозная кампания.

In the paper the analysis of public-religious situation of 1920th years in Volyn'-Zhytomirskyna region is presented. It is pointed position of believers in relation to closing of churches in the process of anti-religious campaign of bolshevist power.

Keywords: Volin'-Zhitomirschina, State-Church relations, Orthodoxy, anti-religious policy.

Актуальність теми зумовлена необхідністю поглибленого вивчення історії державно-церковних відносин і конфесійного життя періоду 1920–1930-х рр. В сучасній історико-релігієзнавчій науці дана проблематика активно розробляється: дедалі більше з'являється праць, присвячених різним аспектам партійно-державної релігійної політики радянської влади, досліджується становище правосла'я, протестантизму, римо-католицизму в умовах антирелігійної кампанії більшовицького режиму. Проте переважна більшість цих досліджень здійснена у всеукраїнському контексті. Між тим, регіональні особливості суспільно-релігійної ситуації (етноконфесійна специфіка, соціальний вимір, рівень релігійної активності населення) залишаються ще недостатньо вивченими. Очевидно, що вирішення означеної проблеми сприятиме більш ґрунтовному і всебічному

---

* **Віктор Бернацький** — аспірант кафедри всесвітньої історії історико-соціологічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету 1 року навчання. Науковий керівник — к.і.н., доцент Шерстюк Валерій Миколайович.

осмисленню суспільно-релігійних процесів при написанні узагальнених праць. У цьому зв'язку потребує висвітлення доволі важливої складової суспільно-релігійної ситуації 1920-х рр. — питання позиції православного населення щодо антирелігійної політики влади, що виступає завданням даної статті.

У здійсненні антирелігійної політики більшовики, як відомо, прагнули досягти головної стратегічної мети — витіснити релігійний і утвердити комуністичний світогляд. Для реалізації визначеної мети, партійно-державним функціонерам потрібно було не тільки віднайти ефективні засоби нав'язування комуністичних світоглядних орієнтирів і цінностей та / чи атеїстичних суспільних поглядів, але й значно розширити та ідеологічно зміцнити власну соціальну базу, без досягнення переважаючого впливу якої їм марно було сподіватися на успіх. Це усвідомлення чітко відображає один із перших комуністичних документів, де наголошувалось на необхідності поєднувати антирелігійну пропаганду з діями пролетарської держави¹. Проте витіснення релігійного світогляду виявилось набагато складнішим завданням, ніж утвердження партійно-державної системи, яка змогла знищити тільки інституційні ознаки релігії.

Переважно релігійне українське населення, частина якого вкрай негативно ставилась до більшовиків, а інша — виявляла настороженість чи індеферентність щодо нової влади, «з точки зору марксистської теорії являло не найкращий матеріал для побудови комунізму»². З іншого боку партійно-державна еліта різних рівнів, політизована й прорадянськи налаштована частка інтелігенції, службовців та «незаможників» складали доволі незначний більшовицький потенціал (революційно налаштований але професійно не підготовлений) у здійсненні політики подолання релігії.

У з'ясуванні питання щодо суспільно-релігійних настроїв серед потенційно православного населення, насамперед варто зауважити, що масові антицерковні виступи селян у вирі революційних подій 1917 р. (на Волині лише за два тижні було складено понад 60 селянських громадських вироків про вигнання священиків із парафій³) треба розглядати не як виключно антирелігійне, а здебільшого як фактор боротьби проти царського самодержавства та старорежимної одержавленої Російської православної церкви. Прикметно, що серед поляків-католиків, німців-лютеран і навіть українців-протестантів таких антиклерикальних настроїв, за виключенням поодиноких випадків, не спостерігалось. До того ж далеко не в усіх православних парафіях громади виганяли священиків, відбирали церковну землю чи розбирали церкву для будівництва школи. Ситуація складалась досить неоднозначна — значну роль відігравали і суб'єктивні чинники. Очевидно, суспільний феномен, коли в сусідніх селах з абсолютно однаковим у соціальному і етноконфесійному відношенні населен-

---

¹ *Киридон А.М.* Час випробування: держава, церква, суспільство в радянській Україні 1917–1930-х рр. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2005. — С. 92.

² *Грицак Я.* Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. — К.: Вид-во «Генеза», 1996. — С. 166.

³ *Емелях Л.И.* Атеизм и антиклерикализм народных масс в 1917 г. // Вопросы истории религии и атеизма. Сб. ст. — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — Вып. 5. — С. 66–71.

ням переважали різні настрої (наприклад, в одному — проукраїнські, релігійні, а в другому — пробільшовицькі, антирелігійні), потребує окремого детального вивчення. Поза тим, падіння царського самодержавства, що позбавило Російську православну церкву державної підтримки і монополії дало можливість багатьом віруючим вільно визначитись відповідно до своїх особисто-ціннісних орієнтирів та / чи конфесійних симпатій. А форсований наступ більшовиків на релігію у перші роки утвердження їхньої влади (тільки у 1918–1919 рр. було знищено понад 16 тис. священнослужителів, розпочалась націоналізація монастирів та масована кампанія ліквідації «святих мощей»⁴), швидкими темпами змінював суспільно-релігійні настрої населення, яке вдалося до опору антирелігійній політиці. Вже у 1922 р. було зафіксовано понад 1400 сутічок, що відбулись біля церков⁵.

Реалії протистояння між владою і церквою, коли більшовики відверто демонстрували своє прагнення будувати атеїстичну державу у тому числі й силовими засобами, а також соціальні потрясіння післяреволюційної доби, з поміж іншого зумовили появу таких крайніх тенденцій, як зречення священницького сану частиною духовенства та есхатологічних настроїв. Протягом першої половини 1920-х рр. в усіх губерніях УСРР зреклися сану 427 осіб, зокрема у Волинській — 113 священників, 14 дияконів, 147 псаломників⁶. Очевидно, що відмова частини кліру від церковного служіння була продиктована переважно прагматичними мотивами, прагненням уникнути суспільних ризиків. Натомість поширення есхатологічних настроїв стало виявом світоглядного конфлікту між релігійною свідомістю й нездоланими реаліями⁷.

Станом на 1925 р. органами влади в країні було зафіксовано понад 3 тис. «чудес»: оновлення ікон, церковних бань, хрестів, об'явлення Божої Матері тощо. У Волинській губернії тільки протягом травня 1924 р. було виявлено 138 випадків оновлення ікон. Крім того, набули масового характеру такі явища, як встановлення придорожніх хрестів, проповідництво дітей, паломництво до святих місць (криниць та струмків з цілющою водою, мощів, плакучих верб та ін.). В одному з обіжників ЦК КП(б)У 1925 р. зазначалось, що точну кількість учасників цих есхатологічних акцій (місцевого, губерньського і всеукраїнського значення) встановити неможливо, але принаймні щонайменше 1 млн. 200 тис. осіб брало у них участь⁸. За оцінкою деяких вітчизняних істориків — релігієзнавців, есхатологічні рухи слугували показником аномалій суспільного розвитку, складало своєрідний традиційно-православний феномен культурної протидії антирелігійній політиці держави⁹.

---

⁴ Киридон А. Указ. праця. — С. 35.

⁵ Червоний терор проти духовенства і віруючих на Східній Волині (Житомирщині) у 20–30-х роках ХХ ст. Архівні документи та матеріали / Упорядник С.І. Жилюк. — Рівне: Волинські обереги, 2003. — С. 5.

⁶ Киридон А.М. Указ. праця. — С. 251.

⁷ Ігнатуша О.М. Інституційний розкол православної церкви в Україні: генеза і характер (ХІХ — 30-ті рр. ХХ ст.). — Запоріжжя: Поліграф, 2004. — С. 288.

⁸ Червоний терор проти духовенства і віруючих... — С. 27.

⁹ Ігнатуша О.М. Указ. праця. — С. 289.

Впродовж другої половини 1920-х рр. есхатологічні настрої послабились, але надалі завжди періодично проявлялись в тій чи іншій формі. Наприклад, у Словечанському районі 1932 р. поширювались чутки, що над церквою села Дівошин з'явився ангел з мечем як передвісник перемоги релігії над радянською владою¹⁰. А у 1937 р. в селах Красилівка, Заболоть, Оленичі, Велединки та ін. того ж району були виявлені факти встановлення хрестів та поширення «святих листів»¹¹.

Суспільно-релігійне становище українського села 1920-х рр., зокрема Волино-Житомирського регіону, значною мірою дозволяють розкрити найбільш характерні партійні звіти та повідомлення ДПУ. Так, у довідці прикордонного відділення Волингубвідділу ДПУ за серпень 1923 р. про настрої в Народицькому районі, надісланому Коростенському окрпарткому, повідомлялось про великий вплив в районі української автокефальної церкви, яка активно підтримується куркулями, середняками і навіть частиною незаможних селян¹². Далі у цьому документі зазначалось, що в селі Калинівка священник з дяком висловлювали сподівання щодо незалежності України, а по районі в цілому виявлені факти нелегальних зібрань вчителів з куркулями та переховування вояків ліквідованої в осени 1922 р. Волинської повстанської армії¹³. У селі Шумське Троянівського району місцева влада 29 квітня 1923 р. підтримала рішення зборів комнезаму і відібрала у священника землю та хату, але люди виступили проти такої постанови¹⁴. В аналогічному випадку селян Швайківки того ж району спочатку побили голову комнезаму, а через кілька днів близько 200 жінок вчинили «бунт» і, скориставшись відсутністю місцевої влади, самовільно виділили священнику землю¹⁵.

Станом на 1923 р. протистояння в селах між віруючими, з одного боку, та місцевою владою і комнезамами — з іншого, які виникали через відбирання останніми парафіяльних садиб, було доволі поширеним явищем. Між тим, у багатьох селах складалась протилежна ситуація, коли церковний актив (старости, псаломники) мали великий вплив на сільські ради та комнезамами. Наприклад, в селі Родовель Олевського району сільська рада у вирішенні всіх питань зверталась за порадою до псаломника і вихваляла його освіченість. А в селі Замисловичі Словичанського району псаломник тривалий час був секретарем сільської ради, а після його звільнення — став секретарем комнезаму. Голова сільської ради Замисловичів звертався до Волинського губвиконкому з питанням про можливість передачі 2 десятин священнику оскільки цього вимагала сільська громада, з якою він не хотів сваритися¹⁶. Незважаючи на те, що церковні землі переважно вже були розподілені між незаможниками, в окремих

¹⁰ Червоний терор проти духовенства і віруючих... — С. 66.

¹¹ Там же. — С. 90.

¹² Державний архів Житомирської області (далі — ДАЖО). — Ф. П-86. — Оп. 1. — Спр. 1. — Арк. 23.

¹³ Там же. — Арк. 24.

¹⁴ ДАЖО. — Ф. П-135. — Оп. 1.— Спр. 5-а. — Арк. 42.

¹⁵ *Генатуша О.М.* Указ. праця. — С. 77.

¹⁶ ДАЖО. — Ф. П-2. — Оп. 1.— Спр. 55. — Арк. 30 зв.

випадках священики у тій чи іншій формі зберігали ще значні земельні наділи. Так, священик села Білокоровичі Олевського району володів 6 дясинами землі під виглядом трудового наділу¹⁷. Доволі курйозно виглядає факт, коли під тиском громади Розсохівська сільська рада Народицького району повернула священику відібраний будинок, а сама перебралась у непридатну хату¹⁸.

У боротьбі з цим «ганебним» (з точки зору влади) явищем партійне керівництво та правоохоронні органи розгорнули кампанію репресій проти голів і членів сільрад та комнезамів, які своїми діями виявляли готовність допомагати церкві. Між тим, протистояння на цьому ґрунті тривало. В селі Фрідріхівка Романівського району релігійна громада 1926 р. також намагалась повернути священику будинок, де вже розташувалась школа, але цього разу «незаможники відстояли»¹⁹. Великий вплив духовенства і церковного активу зберігався в селах Романів, Котелянка, Любомирка, Ясногород Романівського району. Так, коли під час обговорення питання про виділення священику землі для будівництва на засіданні земгромади Романова кілька чоловік виступило проти, то їх ледь не побили. Священик цього села мав пошану у селян та коритствувався авторитетом серед молоді та дітей²⁰. У звіті Романівського парткому про суспільно-політичну ситуацію в районі протягом січня–березня 1926 р. зазначалось (збережено орфографію документа): «... Керівництво життям села Романова повністю підпало під вплив попа і куркулів. В селі Любомирка, де середняк нахапавшись автокефалією — петлюрівщиною, на одному із засідань громади заявив, що б нечуті назви КНС, а хай називається середняцька... Тут теба прошупати ГПУ...»²¹.

З метою відсторонення духовенства і церковного активу (старост, псаломників, паламарів, членів церковних рад) від участі у вирішенні будь-яких питань суспільного життя влада позбавила їх виборчих прав. За даними Центрального статистичного управління УСРР, станом на 1925–1926 рр. ця категорія населення складала 18,9% від загальної чисельності громадян, позбавлених виборчих прав²². Крім того, поширювалась практика, коли до виборчих списків не включали навіть членів їх сімей, що було порушенням чинного законодавства. Така суспільна ізоляція церковного активу породжувала атмосферу напруженості і чергову хвилю протистояння. Висловлюючи обурення, колишні церковні старости у селі Авратин Любарського району погрожували, що розпочнуть боротьбу за законом — кожного місяця будуть обирати нового старосту, «тоді нехай усіх позбавляють виборчих прав»²³. Особливо протистояння загострювалось під час виборів до місцевих рад. Духовенство та заможні селяни і церковний актив, позбавлені можливості брати участь у виборчій кампанії, намагались спільно висунути та агатаційно підтримати свого кандидата —

¹⁷ ДАЖО. — Ф. П-2. — Оп. 1.— Спр. 55. — Арк. 30 зв.

¹⁸ Там же арк. 30 зв.

¹⁹ Там же. — Арк. 71.

²⁰ ДАЖО. — Ф. П-45. — Оп. 1.— Спр. 459. — Арк. 113.

²¹ Там же. — Арк. 262.

²² *Ігнатуша О.М.* Указ. праця. — С. 199.

²³ ДАЖО. — Ф. П-45. — Оп. 1. — Спр. 459. — Арк. 5.

довірену людину, через яку можа було б відстоювати власні інтереси. Наприклад, під час виборів до рад 1926 р. такі блокування заможних селян з церковним активом були зафіксовані в селах Тиранівка, Любомирка, Котелянка Романівського району²⁴, в ряді сіл Бердичівського²⁵, Любарського²⁶ районів та у багатьох інших населених пунктах Волино-Житомирського регіону. Загалом, як зазначалось в одному партійному звіті, у передвиборчій кампанії, точилася гостра боротьба між заможниками і незаможниками, у ході якої «під релігійною платформою ховалися антирадянські елементи: офіцери, петлюрівці і т. п.»²⁷.

Ця боротьба мала позитивні наслідки для обох сторін: в одних випадках перемагали незаможники, в інших — віруючі селяни. На Малинщині у виборах до Єлівської ради релігійна громада намагалась провести свого представника в земкомісті, щоб можна було відвести землю для будівництва церкви, але «вся її підготовча робота незаможниками була розбита і представник їх провалився»²⁸. Натомість в селах Шпитківці, Янушполі, Голіївці Янушпільського району, де релігійні настрої переважали, церковним активом при підтримці своїх представників у сільських радах, вдалося здійснити капітальні ремонти церков²⁹. У цьому зв'язку варто зауважити, що питання класового поділу за релігійною ознакою, акцентоване партійним керівництвом, треба розуміти певною мірою умовно, як тенденцію. Адже подекуди, особливо в селах з високим рівнем релігійності, спостерігалось входження бідноти (членів комнезанів) до релігійних громад³⁰. Дотого ж доволі поширеним було явище здійснення релігійних обрядів не тільки позапартійними членами комнезамів, але й комсомольцями та навіть комуністами. Показовим може бути приклад охрещення дитини в селі Хлупляни Словечанського району. Так, коли Феодось Мельниченко — бідняк, українець, кандидат КП(б)У тривалий час забороняв дружині і родичам охрещувати немовля, до справи взявся його односельчанин, член КП(б)У Трохим Прокопович Рибинський. Переконаючи родичів Мельниченка у необхідності здійснити релігійний обряд, він зауважив, що (орфографію збережено): «Я дуже старий партієць і не такий сопляк як він і то хрестю своїх дітей у попа, а він такий ярий комуніст»³¹. Вчинок «старого партійця» був зафіксований Коростенським окрвідділом ДПУ (від 29.01.1929 р.) й вочевидь він (Рибинський) не уникнув покарання. Але у постановці питання про неоднозначність ситуації, цей факт є яскравим свідченням того, на скільки релігійні традиції, принаймні у зовнішніх формах їх вираження, мали глибоке проникнення у тогочасній суспільній свідомості. Хоча, з іншого боку, цей випадок не можна оцінювати як гранично типовий для суспільно-релігійної ситуації кінця 1920-х рр.

---

²⁴ Там же. — Арк. 76.

²⁵ ДАЖО. — Ф. П-120. — Оп. 1. — Спр. 165. — Арк. 163.

²⁶ ДАЖО. — Ф. П-27. — Оп. 1. — Спр. 44. — Арк. 13.

²⁷ ДАЖО. — Ф. П-45. — Оп. 1. — Спр. 459. — Арк. 77.

²⁸ ДАЖО. — Ф. П-86. — Оп. 1. — Спр. 139. — Арк. 383.

²⁹ ДАЖО. — Ф. П-120. — Оп. 1. — Спр. 170. — Арк. 38.

³⁰ *Киридон А.М.* Указ. праця. — С. 269.

³¹ ДАЖО. — Ф. П-86. — Оп. 1. — Спр. 176. — Арк. 17.

Посилення антирелігійної пропаганди, адміністративного тиску на релігійні об'єднання (у тому числі прийняття нового релігійного законодавства 1929 р.), а також поступове розгортання репресій проти духовенства і віруючих послаблювали опір частини віруючих у відкритих формах протистояння: релігійні настрої багатьох людей дедалі більше набували латентних ознак. У 1929 р. вище партійне керівництво дало чітко й однозначно зрозуміти віруючому населенню — «хто не з нами — той проти нас». Лист ЦК ВКП(б) «Про заходи щодо посилення антирелігійної роботи» (січень 1929 р.) фактично санкціонував силовий тиск на релігійні об'єднання. Констатуючи пошквдження діяльності релігійних об'єднань та їх прагнення пристосуватись до нових суспільних умов, ЦК вимагав від НКВС і ОДПУ «ні в якому разі не допускати порушення радянського законодавства релігійними об'єднаннями, враховуючи, що релігійні організації (церковні ради, синагогальні товариства і т. п.) є єдиною легально діючою контрреволюційною організацією, що має вплив на маси...»³². Характерно, що наприкінці 1920-х рр. ДПУ прагнуло не просто репресувати священнослужителів, а, фальсифікуючи справи, «викривати контрреволюційні групи церковників чи попівські антирадянські організації» та, враховуючи авторитет церковних діячів серед населення, призначити їх керівниками таких «контрреволюційних організацій»³³. Так, у жовтні 1929 р. було заарештовано групу селян села Садки Бердичівського округу, котрі виступали проти податкової політики. Співробітники ДПУ у звіті вказали лідером групи «місцевого тихонівського попа Мельничука»³⁴.

Важливим складовим елементом (точніше напрямком) посилення репресивних заходів щодо релігійних об'єднань стала кампанія зняття церковних дзвонів і закриття церков, що у 1929 р. набула масового характеру.

Аналізуючи відношення людей до цього процесу, А. Киридон зазначає, що закриття храмів, як і в цілому наступ на релігію і церкву, стали можливими через позицію самого суспільства, яке «дуже швидко стало грати за правилами, запропонованими державною системою, відгукуючись на основні лозунги партії та влади»³⁵. На підтвердження свого висновку, з-поміж інших аргументів вона подає цікавий документ — ухвалу зборів села Буки Троянівського району Волинського округу про необхідність передачі Григор'ївської церкви бувшого Тригірського монастиря у розпорядження місцевої влади для клубу. Таке рішення збори прийняли «урочисто і одноголосно...», хоча у протоколі обговорення зафіксовано принаймні три заперечення. Всі інші учасники зборів або висловлювали байдуже відношення до питання, або уникали чіткої позиції. Наприклад, один із виступаючих відповів (збережено орфографію документа): «Коли маєте власть, то забирайте... Лісу фатає то можна побудувати клубу крім церкви». Наступний виступаючий зауважив: «Але ж ви знаєте що нам якось непевно підписатись на те аби церкву забрали. Нам всьоравно, але ж ... людей ще багато

---

³² Киридон А.М. Указ. праця. — С. 293.

³³ Там же. — С. 293.

³⁴ Там же. — С. 293.

³⁵ Там же. — С. 264.

є по совісті віруючих... Воно зараз дуже добре що робить совецька власть особливо робітникам, але проте всі не одної думки. Єсть такі що вони цього не люблять бо вони не ввірені що все це так і буде, це все старе воно жило довгими віками і його страшно змінити». Інші виступаючі говорили так: «Держава знає що робить...», «Держава нехай бере я нічого проти цього не маю...», «Я не скажу що отдам і не скажу що не отдам...», «Я куди більше людей» і т. п.³⁶. Зі слів виступаючих видно, що ініціатива щодо закриття церкви походить від місцевої влади — «маєте владу — забирайте», а з іншого боку, за усіх обставин, люди виявили сумніви, розгубленість, прагнення відмежуватись від персональної відповідальності, острах категорично висловитись проти рішення влади чи колективної думки, Загалом — це типова поведінка залежних людей, котрі стоять перед загрозою реальних соціальних ризиків, особливо за умов тогочасної суспільно-політичної ситуації.

Між тим, така поведінка людей хоч відображена у багатьох подібних документах тієї доби, проте характерна переважно для зборів комнезаму. У цьому зв'язку привертає увагу виступ ще одного учасника зборів громади села Буки: «Повинні були прийти на ці збори хто ще вірить навіть інших с/рад цієї парафії»³⁷. Виходить, що збори відбулись без участі більшості членів парафіяльної громади, яка складалась із віруючих кількох навколишніх сіл.

Для порівняння, щоб подивитись як реагували віруючі на закриття церкви та спроби місцевої влади сфальсифікувати такі рішення, доцільно розглянути приклад села Високе Черняхівського району. В офіційних матеріалах окрадмінвідділу, підготовлених місцевою владою, ситуація виглядала наступним чином. Протоколи загальних зборів виборців сіл Високого — Українського і Високого — Чеського, членів НКС обох сіл та загону піонерів — всього 761 чол. присутніх ухвалили рішення вимагати від уряду закрити старослов'янську Троїцьку церкву в селі Високому — Українському. За таку ухвалу підписалось 409 чол. Всього в селі проживало 1787 чол. — українців і чехів, 603 із яких мали виборчі права. Далі в матеріалах зазначалось, що церковний актив, висловлюючи думку більшості членів релігійної громади ухвалив приєднатись до постанови загальних зборів села щодо закриття церкви, а підписів віруючих, котрі бажають залишити будівлю у своєму користуванні, не надходило (релігійна громада складалась з 685 осіб, з яких — 355 жінок). «У цьому селі, — повідомлялось в документі, — церков більше немає, але в суміжних селах Біжов, Троковичі, Городищі є ще старослов'янські церкви, які знаходяться на відстані 5–7 км. від Високого»³⁸. Приймаючи зазначене до уваги, Волинський окрадмінвідділ, керуючись 371 пунктом Адмінкодексу, вказав за можливе та доцільне закриття Троїцької церкви і просив НКВС санкціонувати дане рішення та звернутись до ВУ ЦВК з поданими про затвердження постанови Волинського окрвиконкому³⁹.

---

³⁶ Там же. — С. 265.

³⁷ Там же. — С. 264.

³⁸ ДАЖО. — Ф. П-6. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 3–4.

³⁹ Там же. — Арк. 4.

Однак, інші матеріали справи, зокрема скарга віруючих до обласної прокуратури та зміст листа НКВС до Волинського окрадмінвідділу, вказували на кардинально протилежну ситуацію. Насамперед, про закриття церкви віруючих спочатку не повідомили, а опівночі представники з району Леніков і Кацман зібтали комсомольців та комнезамів і ухвалили від імені всіх громадян рішення про закриття церкви, яку відразу замкнули. Тільки після цього місцева влада скликала збори, щоб отримати підписи від дорослих. На ті збори прибуло, крім школярів, тільки 30 осіб правоголосних. Кілька чоловік, котрі виступили за церкву, було заарештовано, інші — підписались. Надалі голова сільради перешкоджав віруючим збирати підписи від членів релігійної громади: не дозволяв скликати збори, заарештував їхнього представника, вдавався до погроз фізичної розправи. Зрештою люди добились від райвідділу міліції розпорядження, щоб голова сільської ради не чинив їм перешкод, але у відповідь останній заявив (орфографію збережено): «Ця бумажка мені говно — я хозаїн в селі, а не начальник міліції»⁴⁰. Проте, коли до села прибув начальник райвідділу міліції, віруючі зібтали 674 підписи за повернення незаконно відібраної церкви і передали їх до окрадмінвідділу. 4 січня 1930 р. вони звернулись до окрадмінвідділу, щоб взяти рішення про повернення церкви, але отримали відповідь, що в окрадмінвідділі ніяких списків немає, а є лише постанова зборів про закриття церкви⁴¹. Не очікуючи затвердження постанови Волинського окрвиконкому від ВУ ЦВК, що було порушенням процедури закриття церков, вранці 7 січня голова сільради наказав зняти церковні дзвони. Люди виступили на захист церкви; релігійна молодь села, захопивши вже зняті дзвони, намагались їх не віддавати. Але голова сільради вчинив бійку (вдарив жінку, котра втратила свідомість), силою відібрав у молоді дзвони і відвіз їх до району⁴².

У зверненні до ВУЦВК, релігійна громада села Високе, намагаючись добитися справедливості, просила дати розпорядження про повернення їм церкви, наголошуючи (орфографію збережено), «... позаяк нам кажуть, що у С.Р.Р. нема насильства над релігією, а такі є свобода совісті і отже 674 чол. віруючих бажаємо мати свою церкву»⁴³. Звичайно, їхні сподівання на справедливість виявились марними. Цей лист працівники НКВС повернули до Волинського окрадмінвідділу. Не допомогла віруючим у цій справі й обласна прокуратура. Адже тодішній окружний прокурор (Воробйов), його помічник (Єремишин), начальник адмінвідділу (Сосна), до якого також вони безрезультатно звертались, безпосередньо брали участь у таємних засіданнях антирелігійної кампанії 1929 р. і приймали рішення про закриття церков⁴⁴. Обставини закриття церкви в селі Високе добре ілюструють ситуацію, коли навіть в умовах насильства з боку місцевої влади і безправного становища загалом, віруючі намагались відстояти свою церкву як у правовому полі, так і у виявах суспільного протесту.

⁴⁰ ДАЖО. — Ф. П-6. — Оп. 1. — Спр. 90. — Арк. 7.

⁴¹ Там же. — Арк. 7.

⁴² Там же. — Арк. 8.

⁴³ Там же. — Арк. 8.

⁴⁴ Там же. — Арк. 40–43.

У процесі антирадянських виступів 1929–1930 . боротьба віруючих проти закриття храмів набула масового характеру⁴⁵.

Отже, впродовж 1920-х рр. населення Волино-Житомирського регіону виявляло в цілому активну позицію щодо захисту своїх церков, незважаючи на тиск місцевих органів влади та їхню практику фальсифікації рішень про закриття культових споруд. Цілком закономірно, що в умовах репресій та розгортання антирелігійної кампанії не всі послідовники традиційного православ'я могли демонструвати свою релігійність.

---

⁴⁵ *Круцик Роман*. Без прощення вбивцям народу // Пам'ять століть. — 2008. — № 5–6. — С. 229. Реабілітовані історією: У 27-ми т.: Житомирська область. — Кн. 1. — Житомир, 2006. — С. 16.